

Nowe rezerваты na terenie Warszawy

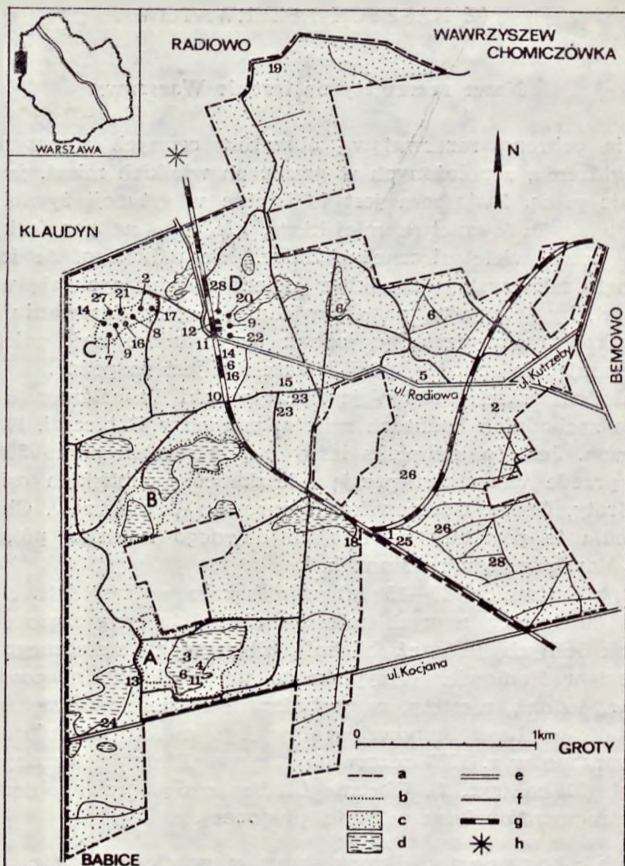
Objęcie ochroną rezerwatową obszarów cennych z przyrodniczego punktu widzenia, a położonych w granicach wielkich miast, jest sprawą szczególnie pilną. Zwłaszcza jest to istotne w sytuacji żywiołowo rozwijającego się budownictwa miejskiego, kiedy to na peryferiach miast powstają nowe wielotysięczne dzielnice. Nic dziwnego, że ich mieszkańcy chętnie korzystają z enklaw zieleni znajdujących się w pobliżu. Ważne jest, by tereny te, po odpowiednim zagospodarowaniu, udostępnić mieszkańcom, wydzielając jednak przyrodniczo najcenniejsze partie i obejmując je ochroną, póki jeszcze nie jest za późno.

Przykładem takich działań jest warszawski Las Bemowski (ryc. 1) leżący na zachodnich krańcach miasta, pomiędzy Babicami, Klaudyнем i Bemowem. Jest to kompleks leśny o powierzchni około 500 ha, zagrożony przede wszystkim presją mieszkańców pobliskich osiedli (Bemowo, Groty, Górcze, Górczewska, Lazurowa, Wawrzyszew, Chomiczówka). Osiedla te powstały na miejscu dawnego lotniska, pól, ogrodów i kolonii domków jednorodzinnych.

W ciągu ostatnich 10—15 lat zamieszkało w sąsiedztwie Lasu co najmniej 80 tysięcy nowych mieszkańców. Istotnym zagrożeniem dla zbiorowisk leśnych jest też bliskość olbrzymiego stołecznego wysypiska śmieci w Radiowie. Wysypisko to już od kilku lat powinno być zamknięte, jednak, niestety, w najbliższym czasie na to się nie zanoszą.

W granicach Lasu Bemowskiego, w jego części południowo-zachodniej, utworzono w r. 1980 rezerwat „Łosiowe Błota” o łącznej powierzchni około 31 ha (ryc. 2). Obecnie finalizuje się sprawa objęcia ochroną dwu fragmentów Lasu w części północnej.

Rys historyczny. Drzewostany w granicach dzisiejszego Lasu Bemowskiego stanowiły niegdyś wraz z Puszcą Kampinoską jednolity kompleks leśny. Zniszczone zostały wskutek dewastacyjnej gospodarki pod koniec XVIII w. Ich miejsce zajęły łąki, pastwiska i nieużytki. Pierwsze prace zalesieniowe przeprowadzono po klęsce powstania styczniowego (z tego okresu pozostały partie starodrzewu sosnowego). Od tego czasu znaczna część obszaru wykorzystywana była jako poligon wojskowy. Charakterystykę tego terenu podaje Łapczyński (1882), jeden z działających w tym czasie florystów warszawskich: „...w okolicach Warszawy znajduje się oaza, gdzie rośliny nie tylko nie ponoszą uszczerbku od człowieka i jego towarzyszy: zwierząt domowych, ale są przed nimi starannie zabezpieczone i przez długie lata zostawione same sobie, jakby dla naukowej próby. (...) Ta ziemia obiecana flory jest pole ćwiczeń artylerji”.

Ryc. 1. Położenie Lasu Bemowskiego i obszarów chronionych (A—D) oraz stanowiska rzadszych gatunków na tym terenie (1—28); A — południowa część rezerwatu „Łosiowe Błota”, B — północna część rezerwatu „Łosiowe Błota”, C — projektowany pomnik przyrody, D — projektowany pomnik przyrody;

1 — naradka północna *Androsace septentrionalis*, 2 — marzanka lep-czyca *Asperula rivalis*, 3 — turzyca obła *Carex diandra*, 4 — turzyca tunikowa *Carex paradoxa*, 5 — chondrilla sztywna *Chondrilla juncea*, 6 — selernica żyłkowana *Cnidium dubium*, 7 — pępawa miękka *Crepis mollis*, 8 — pępawa różyczkolistna *Crepis praemorsia*, 9 — goździk pyszny *Dianthus superbus*, 10 — wiązówka bulwkowata *Filipendula hexapetala*, 11 — goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, 12 — goryczka błotna *Gentiana uliginosa*, 13 — kuklik sztywny *Geum alep-picum*, 14 — mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, 15 — lyszcze baldachogronowy *Gypsophila fastigiata*, 16 — oman wierzbolisty *Inula salicina*, 17 — pszeniec grzebieniasty *Melampyrum cristatum*, 18 —

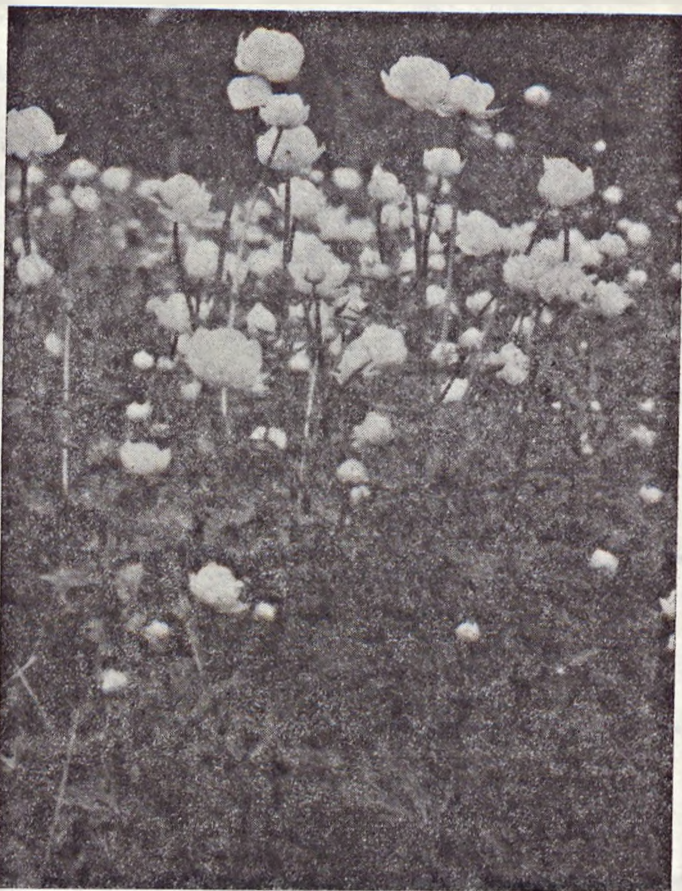

Ryc. 2. Fragment rezerwatu „Łosiowe Błota”. Part of the "Elk Marshes" nature reserve. Fot. J. Kirpluk

storczyk krwisty *Orchis incarnata*, 19 — storczyk szerokolistny *Orchis latifolia*, 20 — dziewięciornik błotny *Parnassia palustris*, 21 — biedrzeniec większy *Pimpinella maior*, 22 — starzec wąskolistny *Senecio erucifolius*, 23 — lepnica drobnokwiatowa *Silene parviflora*, 24 — ożanka czosnkowa *Teucrium scordium*, 25 — leniec bezpodkwiatkowy *Thesium ebracteatum*, 26 — koniczyna pagórkowa *Trifolium montanum*, 27 — pelnik europejski *Trollius europaeus*, 28 — fiołek mokradłowy *Viola stagnina*;

a — granice Lasu Bemowskiego, b — granice obszarów chronionych, c — obszary leśne, d — wilgotne łąki i zarośla, e — drogi asfaltowe, f — drogi leśne, g — tory kolejowe, h — wysypisko śmieci. —Situation on the Bemowo Wood and of the protected areas (A—D), and the localities of some rare plant species growing in that territory (1—28); A — southern part of the "Elk Marshes" nature reserve, B — northern part of the "Elk Marshes" nature reserve, C — proposed nature reserve, D — proposed natural monument; 1 — 28: Polish and Latin names of plants; a — boundary of the Bemowo Wood, b — boundary of the protected areas, c — wooded areas, d — humid meadows and thickets, e — highroads, f — forest roads, g — railway tracks, h — dumping ground.

Ryc. 3. Pełnik europejski *Trollius europaeus* w Lesie Bemowskim. —
The globe flower, *Trollius europaeus*, in the Bemowo Wood.
Fot. B. Sudnik-Wójcikowska

Prace zalesieniowe i melioracyjne na terenie Lasu Bemowskiego trwają praktycznie do dzisiaj, większość drzewostanów pochodzi z lat pięćdziesiątych. Od r. 1964 jego obszar włączono w skład lasów komunalnych Warszawy. Obecnie najbardziej narażona na penetrację człowieka jest południowa i wschodnia część Lasu, zajmująca gleby suche i średnio wilgotne. Natomiast wilgotniejsza, a miejscami podtopiona część południowo-zachodnia, zachodnia i północna jest trudniej dostępna (komary!) i tu głównie, na torfowiskach i łąkach śródleśnych przetrwać mogły stanowiska interesujących gatunków roślin. Także tu wy-

stępują jeszcze m.in.: losie, sarny, dziki, duże bogactwo motyli. Ale niestety, w części północnej najbardziej odczuwane jest bliskie sąsiedztwo wysypiska, a sterty śmieci nierzadko znaleźć można również na poboczach dróg.

Flora i roślinność Lasu Bemowskiego. Zbiorowiska leśne i zaroślowe w granicach Lasu Bemowskiego to przede wszystkim starsze nasadzenia sosnowe, a także sosnowo-dębowe z dość obfitą warstwą krzewów. Naturalnego pochodzenia są drzewostany brzożowe i olszowe.

Ochroną rezerwatową objęto głównie zbiorowiska występujące na glebach wilgotniejszych. Są to przede wszystkim łożowiska *Salicetum pentandro-cinereae* z obficie reprezentowanymi gatunkami wierzby: szarej *Salix cinerea* i pięciopęcikowej *S. pentandra* oraz zarośla wierzby rokity *S. rosmarinifolia*, jako zubożała postać *Betulo-Salicetum repentis* (bez brzozy niskiej *Betula humilis*), a także niewielkie partie olsu z zespołu *Carici elongatae-Alnetum* oraz enklawy wilgotnych łąk (*Molinion*), szuwaru turzycowego (*Magnocaricion*), głównie zespół turzycy sztywnej *Caricetum elatae* i zbiorowisk torfowiskowych z klasy *Scheuchzerio-Caricetea*. Warto też zwrócić uwagę na niewielkie powierzchnie muraw, występujących głównie na piaskach.

Historyczne dane florystyczne dotyczące Lasu Bemowskiego zawdzięczamy Rostafińskiemu (1872), który w okolicach Babic notował m. in. nie odnalezione nigdy później storczyki jak: obuwik *Cypripedium calceolus* i żłobik koralowy *Corallorhiza trifida* oraz Błonińskiemu (1892), który z tego terenu podawał m.in. nie stwierdzone już obecnie gatunki, jak np.: ostrożeń krótkołodygowy *Cirsium caule*, kokorycz pełna *Corydalis solida*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bluszcz pospolity *Hedera helix*, storczyk cuchnący *Orchis coriophora*, storczyk drobnokwiatowy *O. ustulata*, gnidosz królewski *Pedicularis sceptrum-carolinum*, skalnica trójpalczasta *Saxifraga tridactylites*. Wiele interesujących gatunków notował również Łapczyński (1882). Fragment jego pracy warto zacytować: „...Na torfiastych łąkach i w sąsiednich, w znacznej części liściastych, zaroślach, tak się (...) rozrodziły storczyki plamiste (*Orchis maculata* L.), że nietylko w okolicach Warszawy, nietylko w całym kraju, ale może nigdzie nie ma drugiego miejsca, gdzieby piękne kwiaty tego storczyka takimi gromadami uderzały oko zdumione. Innych gatunków jawnokwiatowych wszędzie wielka obfitość (...), zbierałem (...) welniankę pochwękowaną (*Eriophorum vaginatum* L.), kosmatkę wielkokwiatową (*Luzula multiflora* Lejeune), mieczyk dachówkowany (*Gladiolus imbricatus* L.), kosaciec syberyjski (*Iris sibirica* L.), storczyk wielokwiatowy (*Orchis militaris* Huds.), storczyk samicy (*Orchis morio* L.), tojeść bukietową (*Lysimachia thysiflora* L.), pszeniec grzebieniasty (*Melampyrum cristatum* L.),

przytuliją nerwistą (*Galium boreale* L.), rutewkę orlikową (*Thalictrum aquilegifolium* L.), janowiec ciernisty (*Genista germanica* L.)". Spośród wymienionych przez tego autora gatunków obecna została odnaleziona większość, choć zmieniły się zapewne stosunki ilościowe; niektóre gatunki, dawniej występujące obficie, teraz znajdowane były sporadycznie, np. kosaciec syberyjski, pszeniec grzebieniasty. Niestety, spośród tak licznie tu dawniej notowanych storczyków udało się odnaleźć tylko gatunki pospolitsze (*Orchis maculata*, *O. latifolia*, *O. incarnata*).

Wśród innych interesujących gatunków spotykanych jeszcze w granicach Lasu Bemowskiego (Kirpluk 1986, Sudnik-Wójcikowska 1987), a dość rzadkich w okolicach Warszawy, wymienić należy spotykane:

a) w suchych partiach lasu i zaroślach oraz w zbiorowiskach murawowych: naradka północna *Androsace septentrionalis*, chondrilla sztywna *Chondrilla juncea*, pępawa różyczkolistna *Crepis praemorsa*, goździk kartuzek *Dianthus carthusianorum*, wiązówka bulwkowata *Filipendula hexapetala*, lyszczyk baldachogronowy *Gypsophila fastigiata*, posłonek pospolity *Helianthemum ovatum*, lepnica drobnokwiatowa *Silene parviflora*, leniec bezpodkwiatkowy *Thesium ebracteatum*, koniczyna pagórkowa *Trifolium montanum*;

b) na wilgotnych łąkach lub w zaroślach: marzanka lepczyca *Asperula rivalis*, turzyca tunikowa *Carex paradoxa*, turzyca obła *Carex diandra*, selernica żyłkowana *Cnidium dubium*, pępawa miękka *Crepis mollis*, goździk pyszny *Dianthus superbus*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis latifolia*, goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, kuklik sztywny *Geum aleppicum*, oman wierzbolistny *Inula salicina*, dziewięciornik błotny *Parnassia palustris*, biedrzynek większy *Pimpinella maior*, starzec wąskolistny *Senecio erucifolius*, sierpik barwierski *Serratula tinctoria*, czarcikęs łąkowy *Succisa pratensis*, ożanka czosnkowa *Teucrium scordium*, przetacznik długolistny *Veronica longifolia*, fiołek mokradłowy *Viola stagnina*.

Zwraca uwagę nie notowana przez dawniejszych florystów, a występująca w północno-zachodniej części lasu spora grupa okazów pełnika europejskiego *Trollius europaeus* (ryc. 3). Jest to jedyne tak liczne stanowisko tego gatunku na obszarze Warszawy (pojedyncze okazy notowano ostatnio w okolicach Radiowa). Nie była też podawana wcześniej goryczka błotna *Gentiana uliginosa*, której niewielkie stanowisko zostało, jak się wydaje, bezpowrotnie zniszczone w r. 1985. Jednak większość stanowisk najbardziej interesujących gatunków (ryc. 1) znajduje się w granicach istniejących i projektowanych obszarów chronionych. Jest więc szansa, że zdołają przetrwać.

Barbara Sudnik-Wójcikowska, Izabela Kirpluk

Błoński F. 1892 *Przyczynek do flory jawnokwiatowej oraz skrytokwiatowej naczyniowej kilkunastu okolic kraju*. Pam. fizyogr. 12. 3: 129—149.

Łapczyński K. 1882 *O roślinności jawnokwiatowej okolic Warszawy*. Pam. fizyogr. 2.3: 327—347.

Kirpluk I. 1986 *Szata roślinna Lasu Bemowskiego*. Pr. magisterska, Zakład Fitogeografii UW (msk.).

Rostafiński J. 1872 *Florae Polonicae Prodromus*. R. Friedländer u. Sohn, Berlin: 81—208.

Sudnik-Wójcikowska B. 1987 *Flora miasta Warszawy i jej przemiany w ciągu XIX i XX w.* Wyd. UW, Warszawa.

Godny ochrony teren w sąsiedztwie Warszawy

Teren proponowany do objęcia ochroną rezerwatową położony jest między Strugą (Marki — Struga) a Zielonką na obszarze gminy Marki w województwie warszawskim (ryc. 1). Cała jego powierzchnia wchodzi w skład państwowego gospodarstwa leśnego; zajmuje ogółem 43,82 ha, w tym powierzchnia lasów wynosi 26,26 ha, wód, bagien i torfowiska ok. 17,27 ha, rowów i dróg 0,29 ha (ryc. 1). Pod względem administracyjnym należy do nadleśnictwa Drewnica (leśnictwo Struga).

Centralną częścią projektowanego rezerwatu jest obniżenie międzywydmy zwane potocznie Horowym Bagnem. Na jego obszarze znajduje się duży staw o powierzchni około 7 ha i szereg małych zbiorników wodnych o łącznej powierzchni ponad 1,5 ha. Powstały one w wyniku eksploatacji torfu. W niektórych miejscach była ona prowadzona aż do podłoża mineralnego. Pomiedzy poszczególnymi zbiornikami pozostawiono groble (ryc. 2) o szerokości 2,5—6 m i 0,5—0,8 m, po których transportowano wydobyty materiał. Obecnie istnieją jeszcze resztki dawnych grobli, które w okresach podwyższonego stanu wód są podłużnymi wyspami. Najlepiej zachowała się grobla znajdująca się na środku największego zbiornika. Eksploatacja torfu spowodowała obniżenie poziomu wód gruntowych, doprowadzając do przesuszenia górnych warstw poza wyrobiskami, co umożliwiło tym samym wejście na te tereny roślin bardziej odpornych na zmniejszenie wilgotności podłoża. Obecnie niektóre z wyrobisk wtórnie zarosły.

W tworzeniu się torfowiska duże znaczenie ma wypełnianie się wyrobisk gytiami. Tereny te są zarastane przeważnie przez zbiorowiska wełniankowe z dominacją wełnianki wąskolistnej *Eriophorum angustifolium* lub zbiorowiskami o charakterze szuwaru z sitem skupionym *Juncus conglomeratus*, pałąką szerokolistną *Typha latifolia*, goryszem